

Refik Ćatić
Mirnesa Parić

EMOCIONALNA ZRELOST DJETETA ZA POLAZAK U ŠKOLU

Sažetak

Osnovna svrha i cilj ovog rada je utvrditi emocionalnu zrelost djece za polazak u osnovnu školu, kao i utvrditi kako porodični odnosi utječu na emocionalnu zrelost djece. U skladu s tim izvršeno je testiranje sa petero djece, uzrasta od 6 godina (djeca koja polaze u školu). Prilikom testiranja korišten je test porodičnih odnosa, kojim se utvrđuju djetetove emocionalne poteškoće, ukoliko ih dijete ima, ali i porodični odnosi, tj. odnosi između roditelja, te kako porodični odnosi utječu na emocionalne sposobnosti djeteta. Također, korišten je i pripremljeni upitnik za roditelje i vršena je opservacija djece. Emocionalna zrelost je bitan faktor dječije pripremljenosti za školu, kojoj treba posvetiti više pažnje nego što se to radi danas.

Ključne riječi: emocije, zrelost, emocionalna zrelost, pripremljenost za školu, porodični odnosi

ZRELOST DJETETA ZA POLAZAK U ŠKOLU

Polazak u školu za svako dijete je nov, vrlo značajan događaj, odnosno najveći događaj djetinjstva. Da bi dijete moglo krenuti u prvi razred osnovne škole potrebno je utvrditi njegovu zrelost i pripremljenost za školu.

Zrelost ili pripremljenost za školu podrazumijeva djetetovu razvijenost na svim onim područjima koja su bitna za njegov uspješan početak osnovnog školovanja, tj. za savladavanje zadataka i obaveza što ih postavlja i određuje određena odgojno-obrazovna ustanova. Prema tome, kada se govori o djetetovoj zrelosti za školu valja se odmah pitati o kakvoj školi je riječ, kakvi su ciljevi i zadaci te škole i na kakvim se sadržajima ti ciljevi ostvaruju.

Ciljevi i zadaci škole u suvremenom društvu osim socijalizacije obuhvataju i druge važne odgojne zadatke, kao i obrazovne zadatke kao što su: uvođenje djece u pismenu komunikaciju, prenošenje na mlade generacije osnovne strukture

ljudskih znanja, te razvijanje intelektualnih i drugih psihičkih sposobnosti djece (Furlan, 1980).

Pravo na upis u prvi razred osnovne škole stječu sva djeca koja su psihički i fizički dozrela i sposobna da sudjeluju u nastavnom radu. Pored mentalnog i fizičkog razvoja, zrelost djeteta za polazak u školu pretpostavlja i sposobnost snalaženja u socijalnim situacijama, pojačanu voljnu pažnju, sposobnost za koncentraciju kao i istrajnost i spremnost za svakodnevno izvršavanje zadataka.

Ćatić i Ramić na sljedeći način definiraju zrelost djeteta za polazak u školu: „Zrelost djeteta za polazak u školu uključuje i pojačan smisao za realnost, pojavu kauzalnog i pojmovnog mišljenja, struktuiranje konfiguracija koje je dijete do tada samo globalno doživjelo, zatim sposobnost pamćenja i imitiranja kao i poimanje skupine.” (Ćatić, Ramić, 1998:93). Dakle, zrelost djeteta za polazak u prvi razred uključuje intelektualnu, tjelesnu, emocionalnu i socijalnu razvijenost (Ćatić, Ramić, 1998).

Intelektualna zrelost podrazumijeva sposobnost rješavanja problema, pravilno ocjenjivanje svoje sredine i sebe, samostalnost i realnost u donošenju odluka. Intelektualnu zrelost ne mogu imati osobe oštećene inteligencije (mentalno retardirane osobe), kao ni oni inteligentni koji nisu emocionalno, socijalno, moralno ili psihoseksualno zreli.

Kada se radi o tjelesnoj razvijenosti djece za školu među mnogim pokazateljima, najuočljivijim i najjednostavnijim, su mjerenje visine i težine djece. Tjelesni razvoj uključuje sve forme tjelesnih promjena, kako unutarnjih tako i vanjskih, uključujući tu povećanje težine i visine, promjene skeleta mišića, unutarnjih organa i nervnog sistema, te kako grube tako i fine motoričke sposobnosti, od učenja puzanja, sjedenja i hodanja, pa do učenja govora, plivanja, vožnje biciklom. Tjelesnu zrelost djeteta prilikom upisa u osnovnu školu utvrđuje ljekar prilikom pregleda, zbog čega ljekarski pregledi trebaju biti sistematičniji, detaljniji i sa predloženim mjerama u odnosu na snimljeno stanje. Dešava se da su mnoga djeca tjelesno sasvim dobro razvijena mada tom razvoju ne odgovara uvijek i njihov duševni razvoj, zbog čega se nakon zdravstvenog pregleda vrši i psihološko ispitivanje, koje obuhvata ličnu i funkcionalnu zrelost djeteta.

Pod ličnom zrelosti podrazumijeva se dječija emocionalna i socijalna zrelost. Socijalno zrelo dijete pokazuje interesovanje za svoje vršnjake, njihovo društvo i spremno je da sarađuje sa njima.

Socijalni razvoj je dio individualnog razvoja koji nastaje iz socijalnih odnosa i istovremeno doprinosi njegovom daljem razvoju.

Emocionalnu zrelost karakterizira odsustvo pretjerane agresivnosti, ambicioznosti, fobičnosti. Emocionalno stabilnu ličnost karakterizira želja i volja za životom. Emocionalna zrelost podrazumijeva dobru emocionalnu stabilnost, dobru emocionalnu kontrolu, prevazilaženje narcizma, emocionalnu zavisnost, kao i socijalno razumljivo ponašanje i prihvatljivo u odnosu na realno okruženje. Emocionalna zrelost znači da dijete reagira primjereno određenoj situaciji kao i većina djece njegove dobi. Djeca počinju racionalno objašnjavati svoje i tuđe ponašanje, a to onda omogućava i kontrolu ponašanja.

Odsustvo pojedinih zrelosti stvaraju pojedincu poteškoće, što znači da se češće stavlja u situaciju da reagira agresivno, nesigurno, neodlučno, neraspoloženo. Sredina ga manje prihvata, potcjenjuje, u njoj često doživljava neuspjeh.

Pod općom psihičkom zrelošću većina autora podrazumijeva zadovoljavajući nivo opće inteligencije, verbalno-edukativne sposobnosti, te zadovoljavajući nivo razvijenosti vanintelektualnih faktora, prije svega socijalne i emocionalne zrelosti, motiviranosti za učenjem, tolerancije na frustracije, radno-karakternih osobina i mentalnog zdravlja (Čehić, 1997).

Zrelost djeteta za polazak u školu predstavlja jednu novu razvojnu etapu u razvoju djeteta i njegovom psihofizičkom sazrijevanju, što ima daleko veći značaj nego zakonsko propisivanje vremena i godina za polazak djeteta u školu. S tim u vezi treba imati u vidu različite individualne varijacije između djece iste i približne hronološke dobi.

Djeca se u školu ne mogu uključiti ispod određene dobi, tj. ako su premlada, ali nije dobro ni ako u školu pođu nakon određene dobi, tj. ako su "prestarjela". Dob početka školovanja određuje se zakonom, dakle administrativno, i uglavnom to je dob od 5 do 8 godina starosti. Međutim, starost djece, tj. njihova hronološka dob ne može biti jedini prihvatljiv kriterij zrelosti za školu, već to može biti samo određeni stupanj njihove tjelesne i psihičke razvijenosti.

Utvrdjivanje zrelosti djece za polazak u školu ima izuzetan značaj za dijete, za njegov kasniji razvoj. Procjena ličnosti djeteta još od prvog razreda važna je pretpostavka razvoja zdrave ličnosti, zato nam ne treba biti svejedno na kom nam je nivou pedagoško-psihološka služba. Testiranje djece za upis u prvi razred ne znači

samo testiranje radi upisa. To mora biti stručna, timska procjena ličnosti djeteta, na kojoj će se zasnivati naučno zasnovan odgojno-obrazovni rad. Djeca kod koje zrelost nije usklađena sa zahtjevima škole doživljavaju velike neprijatnosti, teškoće u radu, što redovno dovodi do negativnog stava prema školi, prema učenju, a nerijetko preraste i u negativne oblike ponašanja.

Emocionalna razvijenost kao kriterij zrelosti za polazak u školu

Da bi dijete bilo zrelo za polazak u školu, pored tjelesne, intelektualne i socijalne zrelosti, ono mora biti zrelo i u emocionalnom pogledu. Motivi koji ga pokreću na aktivnost i koji omogućavaju razvoj svijesti o dužnosti ne smiju biti samo subjektivne naravi, već treba da imaju i druge osnove. Čuvstva i raspoloženja koja dominiraju u psihičkom životu čovjeka i upravljaju aktivnostima predškolskog djeteta treba da postignu stupanj na kojem će biti ublažen njihov afektivni karakter i na kojem će biti stabilnija i više kontrolirana.

U emocionalnoj sferi posebno je važan razvoj tzv. viših ili složenih čuvstava intelektualnog, moralnog, estetskog i socijalnog karaktera, želja za spoznavanjem, osjećaj za pravičnost, urednost, osjećaj za drugarstvo.

Školski život i rad zahtijevaju od djeteta da se uključi u razrednu zajednicu. U toj zajednici ono mora priznavati prava drugih, a odricati se vlastitih želja i zahtjeva. Treba se podvrgnuti stanovitom poretku i potrebnoj disciplini. Dakle, dijete mora umjeti živjeti u zajednici i skladno se uključiti u tok njezina života i rada.

Dijete emocionalno zrelo za polazak u školu ne smije biti emocionalno puno vezano za roditeljski dom, ono ne smije osjećati težinu zbog neprisutnosti roditelja u toj mjeri da bi to izazvalo teškoće u njegovom uživljavanju i prilagođavanju školskoj sredini. Dijete, također, treba da bude spremno i sposobno slušati učitelja kao jednu od najvažnijih osoba u svom životnom krugu, ispravno mu se potčinjavati, tj. bez straha i bojazni, sa povjerenjem i zauzetošću obavljati ono što on u nastavnom radu i školskom životu traži i mora tražiti. Emocionalna svijest tj. prepoznavanje vlastitih i tuđih emocija je od izuzetne važnosti za emocionalno vaspitanje, za organizirano djelovanje na podršci djeci u izgradnji zdrave emocionalnosti.

Prve komunikacije sa svijetom oko sebe dijete ostvaruje uz snažne emocije. Ako ne dobije adekvatnu podršku, toplinu, nježnost i ljubav, dijete će svoje emocije orijentirati u negativnom smjeru, a njegovo formiranje ličnosti može dobiti nepoželjan pravac. Dakle, zdrava interakcija u ranom djetinjstvu, treba da se bazira na zdravoj emocionalnosti, a to će dovesti do pravilnog formiranja veza između kognicija i emocija. Predškolska ustanova može pomoći djetetu da prepozna vlastite emocije i emocije drugih ljudi. Vezu između ideja i vlastitih emocija dijete gradi pod utjecajem roditelja, nastavnika, socijalne sredine, vršnjaka i vlastitom preradom. Prepoznavanje emocija, emocionalna stabilnost, učenje poželjnih emocija, stvaranje pozitivne emocionalne klime u okruženju i druge komponente emocionalne inteligencije djeca mogu učiti i usvajati veoma rano. Vaspitač stvara uslove za bogaćenje i oplemenjivanje dječijih emocija, tako što uspostavlja odnose saradnje i podrške dječijem kolektivu, uslove u kojima je svako dijete aktivno i u kojima je ta aktivnost cijenjena. Povjerenje između vaspitača i djece, između članova predškolskog kolektiva, predstavlja izvor i osnov jačanja emocionalne stabilnosti djeteta.

Postoji veliki broj aktivnosti predškolskog djeteta koje mogu biti korištene za jačanje emocionalnosti. Navest ćemo neke najzanimljivije:

- tehnika opuštanja – djeca zatvore oči zamisle da su na nekom prijatnom mjestu, opuštaju mišiće i prate kako se osjećaju, nakon toga crtaju ono što su zamislili dok su žmirili;
- brainstorming po modelu “volim – ne volim”;
- grupni debriefing – razgovor o neprijatnom događaju – jedno dijete ispriča svoj neprijatni doživljaj, a ostala djeca komentiraju, solidarišu se, iskazuju razumijevanje i podršku;
- prepoznavaj emocije na slici, životinjama i sl;
- “ogledalo emocija” – djeca u parovima imitiraju emociju koju odigra druga strana, imitatori se smjenjuju;
- razgovor na temu *Kako obradovati mamu, tatu, drugu, vaspitača, komšiju*;
- razgovor na temu *Kako ljudi uče emocije, kako ih mijenjaju i kontroliraju* (Suzić, 2006).

Emocionalne sposobnosti poput empatije i samoregulacije počinju se izgrađivati od najranijeg djetinjstva. Predškolsko razdoblje obilježava vrhunac dozrijevanja “društvenih emocija” i osjećanja poput nesigurnosti, skromnosti, ljubomore i zavisti, ponosa i povjerenja, a sve one zahtijevaju sposobnost upoređivanja sebe sa drugima. Šestogodišnjak koji ulazi u širi društveni svijet škole, ulazi i u svijet društvenih usporedbi. Riječ je o životnoj dobi u kojoj npr. djevojčica čija starija sestra stalno dobija čiste petice samu sebe u usporedbi sa njom može početi smatrati “glupom”.

Dr. David. Hamburg godine polaska u osnovnu školu, a potom prelaz u više razrede osnovne škole smatra dvjema prelomnim tačkama u procesu djetetova prilagođavanja. U dobi od 6. do 11. godine škola je presudno i definirajuće iskustvo koje će silno utjecati na djetetovu mladost i kasniji život. Djetetov osjećaj o vlastitoj vrijednosti uvelike ovisi o njegovoj sposobnosti postizanja uspjeha u školi.

Kako razvojni psiholozi i drugi znanstvenici sve tačnije utvrđuju tok razvoja emocija, tako su u stanju konkretnije navoditi koje tačno lekcije djeca trebaju učiti u kojoj fazi dozrijevanja emocionalne inteligencije.

Kako obiteljski život sve većem broju djece ne nudi više sigurno uporište u životu, škole ostaju jednim mjestom kojem se zajednice mogu obratiti za pomoć u korigiranju dječijih nedostataka u emocionalnim i društvenim sposobnostima. To ne znači da škole same mogu ispunjavati zadaće svih društvenih institucija koje su prečesto u stanju raspada ili na rubu propasti.

Emocionalna pismenost podrazumijeva prošireni mandat škola, tj. one preuzimaju zadaće obitelji koje nisu uspjele socijalizirati djecu. Ta zadaća sadrži dvije velike promjene:

- da učitelji prevaziđu svoju tradicionalnu ulogu i
- da članovi zajednice počnu više sudjelovati u radu škola.

Sastavni dio mnogih programa emocionalnog opismenjavanja jesu i posebna predavanja za roditelje na kojima se oni upoznaju sa onim što djeca uče, ne samo kako bi nadopunila ono što se prenosi u školi nego i kako bi pomogla roditeljima koji osjećaju potrebu učinkovitijeg odnosa prema emocionalnom životu djeteta. Na taj način djeca u svim segmentima života primaju dosljedne poruke o emocionalnim sposobnostima. Programe emocionalnog opismenjavanja idealno je da započnu rano da budu primjereni

dobi, da traju tokom čitavog razdoblja školovanja i da sadrže tijesno povezane napore u školi, kod kuće i unutar zajednice.

METOD

Cilj ovog istraživanja je ispitati, analizirati i interpretirati emocionalnu zrelost djeteta za polazak u školu, te ukazati na važnost emocionalne inteligencije u životu djeteta, kao i na ulogu roditelja u emocionalnom životu djeteta.

Zadaci istraživanja su ispitati emocionalnu zrelost djeteta za polazak u školu, utjecaj porodičnih odnosa na emocionalnu zrelost djeteta za polazak u školu, povezanost između emocionalnog ponašanja roditelja i emocionalnog ponašanja njihove djece, te utjecaj emocija na socijalni razvoj djece.

Osnovna pretpostavka od koje polazimo u ovom istraživanju jeste da stabilna porodična kohezija i dinamika povoljno utječu na emocionalnu zrelost djeteta za polazak u školu.

Istraživanje je provedeno u Zavidovićima sa djecom uzrasta od 6 godina, tj. sa djecom koja su po svojoj hronološkoj dobi spremna za polazak u školu, kao i sa njihovim roditeljima. Ispitivanje je obavljano pojedinačno, posebno sa djetetom, posebno sa roditeljima, trajalo je nekoliko dana, 2 – 3 sata dnevno.

Korišteni su različiti instrumenti u toku ispitivanja.

Test porodičnih odnosa nam govori o položaju djeteta u porodici, o njegovom zadovoljstvu porodičnim odnosima, uzrocima neprilagođenosti porodici, greškama roditelja. Emocionalna strana ličnosti djeteta mnogo zavisi od kvaliteta porodičnih odnosa, pedagoškog nivoa porodice. Traumatski događaji i frustrirajuće situacije u porodici su osnovni faktori emocionalne nestabilnosti, nezrelosti, neurotičnosti, psihotičnosti, pa i osnova za delinkvente oblike ponašanja. Ovaj test je najprikladniji za ispitivanje emocionalne zrelosti djece za polazak u školu. Cilj interpretacije rezultata dobijenih na ovom testu jeste utvrditi dječiju zrelost i sposobnosti koje dijete iskazuje u priči, kao i emocionalne poteškoće i osjećanja koja dijete ima, a koja mogu biti prepreka prilagođavanju školi. Skalom indikatora možemo dobiti profil emocionalno-socijalnog stanja djeteta. Djeca se na osnovu dobijenih rezultata svrstavaju u kategorije od 1 do 5 (gdje je 1 krajnje slabo, a 5 visoko iznad prosjeka) (Čehić, 1997).

Korišten je i anketni upitnik za roditelje, koji se sastoji iz tri dijela. U prvom dijelu anketnog upitnika obraćamo se roditeljima,

navodeći koji je cilj ovog testiranja, te ih molimo da što iskrenije odgovaraju na postavljena pitanja, jer će rezultati biti korišteni isključivo u naučne svrhe. U drugom dijelu anketnog upitnika nalaze se pitanja, koja se odnose na opće informacije o djetetu kao o njegovim roditeljima. U zadnjem, tj. trećem dijelu anketnog upitnika se nalaze pitanja koja ispituju emocionalnu zrelost djeteta za polazak u školu.

Vršeno je i posmatranje djece u porodičnom okruženju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Slučaj 1 – A.F. (6 godina)

A.F. ima šest godina i upisan je u prvi razred osnovne škole. Porijeklom je iz gradske sredine. Rođen je 17. juna 2003. godine, kao prvo dijete u skladnoj bračnoj zajednici između A.F. i M.F. Porodica ima dobre stambene, finansijske i unutarporodične odnose, koji povoljno utječu na dijete.

Otac je rođen 1978. godine po zanimanju je ekonomski tehničar, a zaposlen je kao konobar. Emotivno je vezan za A.F. jer se radi o prvom djetetu koje je dugo čekano, budući da supružnici 4 godine nisu imali djece. Komunikacija između njih je jako dobra i otvorena što pozitivno utječe na emocionalni razvoj A.F.

Majka je rođena 1981. godine, po zanimanju je krojač i zaposlena je u industriji tekstila. Trenutno majka posvećuje malo više pažnje drugom djetetu koje ima tek godinu dana i kojem je pažnja više i potrebna. Međutim, A.F. ne pokazuje pretjeranu ljubomoru, samo povremenu, a čak se u nekim situacijama i sam brine o svom mlađem bratu.

Dječak A.F. nikad nije pohađao vrtić, već su se o njemu brinule nene, kod kojih ponekad ostaje i po nekoliko dana, što ukazuje na to da dijete nije pretjerano emocionalno vezano za roditelje, te da može funkcionirati i kada nije u njihovoj blizini, što će mu olakšati prilagođavanje školi i navikavanje na drugu djecu i sredinu. Dječak je samostalan u obavljanju raznih aktivnosti, često zna iznenaditi svojom kreativnošću i snalažljivošću. Dječak A.F. nije stidljiv dječak, preosjetljiv je u situacijama kada se nađe u nekoj opasnosti, on ili njemu draga osoba, mnogo je razdražljiv i tvrdoglav, nije sebičan, rijetko plače i voli da je u društvu sa svojim vršnjacima ili sa njemu dragim osobama.

Ono o čemu roditelji brinu jeste to što dijete još ne zna dobro izgovarati slovo r, pa se plaše kako će se snaći u školi, te kako će se učiteljica ophoditi prema njemu. Drugih poteškoća dijete nema, nekada se dešava da nemirno spava, ali to nije tako često.

Ljubomora se ponekad javi i uglavnom je to prema drugoj djeci, jer oni imaju neke igračke koje nisu kao njegove, ali ga brzo prođe, ljubomora se rijetko javlja prema mlađem bratu.

Dječak ponekad zna biti agresivan, i to u situacijama kada mu se nešto zabranjuje, pa pokušava da to dobije na malo agresivniji način. Roditelji smatraju da je moguće da je takav način ponašanja dječak vidio na televiziji.

Što se tiče njegovog ponašanja kada primjeti nesuglasice među roditeljima, dječak je obično suzdržan, te roditelji nisu primijetili da je na strani jednog od njih, jednostavno se zabavi nekom drugom aktivnošću dok oni to riješe, mada izbjegavaju rješavati probleme pred njim.

Kada je u pitanju kontrola emocija, dječaku je to još vrlo teško, uglavnom odreaguje onako kako osjeti u datoj situaciji, a misle da nikada nije potiskivao svoje emocije. Njegove reakcije u određenim situacijama znaju biti dosta slične njegovom ocu, npr. kada odluči da nešto uradi, on će to uraditi po svaku cijenu.

Dosta često se igra sa svojim vršnjacima, sam odlazi do njih ili oni njemu dođu da se igraju skupa, te roditelji smatraju da prilikom odlaska i dolaska iz škole neće biti nikakvih problema, te smatraju da je njihovo dijete emocionalno, ali i u svakom drugom smislu zrelo za polazak u školu.

Na testu porodičnih odnosa A.F. je pokazao sljedeće rezultate:

SLIKA BR. 1 – Ova slika sugerira materinsku zaštitu i dječiju zavisnost od majke.

Dječaku je pokazana slika i zamoljen je da kaže nešto o toj slici, da ispriča neku svoju priču. Dječak je dugo gledao i razmišljao, te nakon toga rekao da vidi jednu majku koja se brine o svojoj bebi, koju puno voli i čuva i koji slušaju jedno drugo. Na pitanje da kaže nešto o ocu tog djeteta, dječak je odgovorio da je on trenutno zauzet, ali čim bude mogao doći će kući. Dakle, vidi se da je dijete vezano za majku, ali ne pretjerano, jer kaže da se oni međusobno slušaju, kao i otac, čije odsustvo dječak potpuno razumije.

SLIKA BR. 2 – Ova slika treba da sugerira isključivanje djeteta iz intimnosti roditelja, posebno kada je u pitanju njegova

sigurnost. Dječak kaže da su na slici muškarac i žena koji se vole, kao i njihova djevojčica koja sjedi dolje zato što nema stolice, ali ide prema svojim roditeljima kako bi sjela kod njih. Čovjeka na vratima dječak nije pomenuo, što je možda znak da se dječak ne plaši stranaca. Iz svega ovoga se vidi da se dječak osjeća sigurnim, jer se roditelji vole, iako ovdje pominje djevojčicu.

SLIKA BR. 3b – Ova slika treba da pokaže odnos prema mlađem djetetu. Dječak kaže da je to majka koja doji bebu, ali mu nije jasno zašto dječak ne sjedi sa svojim roditeljima, jer je on obično uvijek sa njima i sa svojim bratom. Na pitanje koga roditelji više vole, dječak kaže da vole više malu bebu, zato što je još mala i ništa ne zna. Dječak pokazuje pravu zrelost kada je u pitanju odnos prema mlađem bratu, razumije da je njemu pažnja i pomoć potrebnija, ali se ne osjeća zapostavljenim jer kaže da je uvijek skupa sa njima.

SLIKA BR. 4. – Ova slika provocira način, učestalost i odnos prema usamljenosti. Dječak počinje priču u kojoj je dječak na slici sam i tužan, jer je ostao sam kod kuće, dok su mu roditelji na poslu, a jako bi volio da je mama sa njim. Ali, kaže, da ipak neće dugo biti sam, jer će mu doći nena. Ovdje se može primijetiti da se dječak ipak ponekad osjeća usamljenim, volio bi da više vremena provodi sa svojim roditeljima, ali tu ljubav donekle kompenziraju nene, koje ga čuvaju dok su roditelji na poslu.

SLIKA BR. 5 – Ova slika provocira mogućnost agresije i “izdaje roditelja”. Na ovoj slici dječak je samo rekao da je to muškarac koji tuče ženu, a neće tući bebu, jer nju voli. Dječak nije bio mnogo pričljiv te je teško ocijeniti da li se ono što je rekao odnosi na njegovu porodicu, mada po svemu naprijed rečeno to je vrlo malo moguće, dječak je jednostavno samo rekao ono što vidi na slici.

SLIKA BR.6 – Ova slika provocira privlačnost “zabranjenog voća i vjerovatnoću kazne”. Dječak je prvo rekao da je to žena, ali poslije ipak kaže da je to muškarac koji tuče dijete, jer je bilo “lopov”, a na pitanje zašto je dijete lopov, dječak kaže: “Eh...to je teško pitanje za mene!” Dječak se boji kazne roditelja, svjestan je da će biti kažnjen ako nešto loše uradi, više se plaši oca, nego majke.

SLIKA BR.7 – Ova slika provocira dječije reakcije na sukob roditelja. O ovoj slici dječak je rekao da majka i otac razgovaraju o djetetu koje je bilo lopov i nakon toga otac će istući dijete. Dječak

nam ovdje daje do znanja da roditelji sve rješavaju razgovorom, pa i ono što se odnosi na djecu.

Tabela 1: *Indikatori emocionalno-socijalnog stanja djeteta (značenje brojeva: 1 – izraženo prisutno; 2 – značajno prisutno; 3 – prisutno; 4 – rijetko; 5 – nikako)*

Indikatori	1	2	3	4	5	Σ
1. prisutna agresija prema likovima sa slika					X	5
2. prisutna ljubomora				X		4
3. prisutno osjećanje inferiornosti (odbačenosti)				X		4
4. prisutan strah od kazne		X				2
5. opterećenost lošim odnosima roditelja					X	5
6. odsustvo pozitivnih emocija u sadržajima priča				X		4
7. prisutni sadržaji sa antisocijalnim oblicima ponašanja (bježanje od kuće)			X			3
UKUPNO 27; 27/7=3.85						

Dječak spada u kategoriju 4 (iznad prosjeka).

Ovi rezultati pokazuju da dijete uglavnom ispravno emocionalno reagira, da zna prepoznati emocije kod drugih ljudi, često i svoje emocije, ali ih još nije u stanju kontrolirati. Dijete nije pretjerano emocionalno vezano za svoje roditelje, što je velika prednost za njegovu bolju integraciju u školsku sredinu.

Više je emocionalno naklonjeno majci, ali i sa ocem ima jako dobre odnose. Voli mlađeg brata i spreman mu je pružiti svoju pomoć. Iz njegovih priča na testu porodičnih odnosa vidi se da se boji kazne roditelja, posebno oca, ali zna da će biti kažnjen tek ako nešto loše uradi. Također, u ovoj porodici vlada povoljna atmosfera, jer sam kaže da se roditelji dogovaraju, što govori o tome da roditelji zajedno odlučuju o odgoju djeteta i učestvuju u njegovom boljem prilagođavanju. Dječak ne bi trebao imati većih poteškoća prilikom prilagođavanja na školsku sredinu, posebno ne zbog odvajanja od roditelja, jer je dječak na to već navikao.

Dakle, povoljna porodična atmosfera povoljno djeluje i na emocionalni razvoj dječaka A.F.

Slučaj 2 – S.P. (6 godina)

Dječak S.P. rođen je 8. maja 2003. godine u Zavidovićima, živi na selu sa roditeljima i dva starija brata u vlastitoj kući.

Otac dječaka je rođen 1967. godine, po zanimanju je stolar i trenutno radi u Italiji. Majka je rođena 1969. godine, bez školske spreme je, nezaposlena je, te se brine o kući i djeci.

Dijete nije pohađalo predškolsku ustanovu, najviše se o njemu brine njegova majka, jer je otac uglavnom odsutan. Dječak ima dobre odnose sa starijom braćom, iako ponekad zna da ih izazove pa oni znaju da ga malo ukore. Dječak nije stidljiv, bez ikakvih problema stupa u interakciju sa drugim ljudima i sa svojim vršnjacima. Prilično je preosjetljiv i plašljiv, a posebno je razdražljiv, zna se iznervirati za sitnice, tvrdoglav je i obično sve mora da bude po njegovom, posebno kada se igra sa vršnjacima. Plače samo onda kada je baš tužan, ljut ili nešto slično tome. Što se tiče poremećaja, nema ih, jedino ponekad zna odbijati hranu. Nije ljubomoran, ali je prilično agresivan, majka to objašnjava njegovom željom da bude što stariji, bliži svojoj braći pa na taj način pokušava da se dokaže. U igri sa vršnjacima želi da dominira i često, ukoliko to nije tako, zna biti agresivan prema drugoj djeci, jer misli da su to njegova braća koja će tolerirati njegovo ponašanje. S obzirom na činjenicu da je otac rijetko kod kuće i nesuglasice među supružnicima su rijetke, a i kada ih ima dijete je na strani majke, te je vrlo oštro brani.

Majka smatra da dječak više potiskuje emocije, nego što ih kontrolira, rijetko plače, čak i u situacijama kada bi i odrasli plakali, te majka smatra da to nije dobro i da treba da ispoljava svoje emocije, iako je u tome dosta sličan njoj, jer i ona potiskuje emocije, jer ne želi da ih drugi primijete.

Dječak je samostalan u igri sa vršnjacima, te majka kaže da će tako biti i u školi, jer je dječak emocionalno zreo za polazak u školu.

Na testu porodičnih odnosa dječak S.P. je ostvario sljedeće rezultate:

SLIKA BR. 1 – Ova slika sugerira materinsku zaštitu i dječiju zavisnost od majke. Dječak u svojoj priči pominje čovjeka koji pere ruke na česmi, ima stolicu, stol i ogledalo. Ovo što je dječak rekao ne ukazuje na zavisnost od majke, već pominje čovjeka, što može biti znak da dječaku nedostaje otac i njegova ljubav.

SLIKA BR. 2 – Ova slika treba da sugerira isključivanje djeteta iz intimnosti roditelja, posebno kada je u pitanju njegova sigurnost. Muškarac i žena sjede na stolici, a dječak je na podu, jer je loš, iako ne bi trebao da sjedi tu, jer smeta, a kaže da ne voli tog čovjeka na vratima, kao ni on dijete. Dječak osjeća odbojnost prema strancima. Sve ovo ukazuje da dijete nije uključeno u intimnost roditelja, da se osjeća nesigurnim, možda što nema baš najbolje odnose sa ocem, koji je emocionalno udaljen od djeteta.

SLIKA BR. 3b – treba da pokaže odnos prema mlađem djetetu. Roditelji drže svoju malu bebu, drugi dječak je ljubomoran, što majka ne drži njega, a i roditelji više vole malu bebu. Dječak ima dva starija brata i ne pokazuje ljubomoru prema njima. Međutim, ova njegova priča pokazuje da bi dječak bio ljubomoran da ima mlađeg brata ili sestru, jer bi se tada osjećao zanemarenim.

SLIKA BR. 4. – Ova slika nam ukazuje na način, učestalost i odnos prema usamljenosti kod djece. Za ovu sliku S.P. kaže da je dječak na slici usamljen, da su ga svi ostavili, te da su mu roditelji u “stranim zemljama”. Vrata su zaključana, jer mu roditelji ne daju izaći van i tu će ostati dok ne bude pametan i prestane biti bezobrazan. Dječakov otac radi u Italiji, što možemo povezati sa rečenicom kada dječak kaže da su mu roditelji u “stranim zemljama”. To nam govori da se dječak osjeća usamljenim bez oca, te da bi jako volio da više vremena provodi sa njim. Dječak zna da neće izaći van ukoliko nije poslušan, što ukazuje na to da roditelji praktikuju ovu metodu kao način kažnjavanja djeteta.

SLIKA BR. 5 – Ova slika provocira mogućnost agresije i “izdaje roditelja”.

Dječak kaže da je majka podigla dijete da ga vidi čovjek koji ga želi istući, a ona ga tako drži da ne bi i nju ubio. Ovo ukazuje na to da majka i nije toliko brižna prema djetetu, da dijete nije sigurno u majčinu poštovanost i zaštitu, te da je dijete donekle upoznato sa određenom vrstom agresivnosti, jer je prepoznalo da stranac želi istući dijete. U suprotnom dijete bi iznijelo neke pozitivnije stavove npr. da je majka uzela dijete u ruke kako bi ga zaštitila od zlog čovjeka.

SLIKA BR.6 – Ova slika provocira privlačnost “zabranjenog voća i vjerovatnoću kazne”.

Dijete kaže da je majka otišla negdje, u šumu možda, da bere nešto. Čovjek želi da istuče dijete, a dijete se ne može braniti, jer je manje od njega. Kad majka dođe zvat će policiju i policija će čovjeka odvesti u zatvor ili sud. Dječak nigdje ne pominje oca,

samo majku i stranca, upravo zbog toga što jako malo poznaje svog oca, te je logično da očekuje više zaštite od majke, nego od oca. Može se reći da je dijete fizički zlostavljano, ili je bilo prisutno nekom vidu fizičkog zlostavljanja.

SLIKA BR.7 – Ova slika provocira dječije reakcije na sukob roditelja.

Roditelji se raspravljaju oko toga čije je dijete, majka kaže da je njeno, jer ga je ona rodila, a otac kaže da je njegovo. Dijete želi da živi sa oba roditelja, a kada bi morao da bira s kim će da živi, odabrao bi majku, jer ga je otac već jednom ostavio. Dakle, ovdje vidimo koliko bi dječak volio da svi budu stalno zajedno, on misli da ga je otac napustio, ne razumije da je on otišao tamo, jer je morao za dobrobit čitave porodice, dječak se boji da bi mogao biti potpuno napušten od strane oca, da će ostati sam.

Tabela 2: *Indikatori emocionalno-socijalnog stanja djeteta (značenje brojeva: 1 – izraženo prisutno; 2 – značajno prisutno; 3 – prisutno; 4 – rijetko; 5 – nikako)*

Indikatori	1	2	3	4	5	Σ
1. prisutna agresija prema likovima sa slika			X			3
2. prisutna ljubomora			X			3
3. prisutno osjećanje odbačenosti		X				2
4. prisutan strah od kazne		X				2
5. opterećenost lošim odnosima roditelja					X	5
6. odsustvo pozitivnih emocija u sadržajima priča				X		4
7. prisutni sadržaji sa antisocijalnim oblicima ponašanja					X	5
UKUPNO 24/7=3.42						

Dječak S.P. spada u kategoriju 3 (prosječno).

Dakle, dječak je prosječno emocionalno zreo za školu, iako bi se dosta toga moglo i vjerovatno hoće popraviti. Vidljivo je da dječaku nedostaje otac koji je neophodan i veoma važan u dječijem životu kako za uzor tako i za identifikaciju, pa bi bilo poželjno da dijete što više vremena provodi sa ocem, da sve svoje slobodno vrijeme otac posveti njemu, kako ne bi ostale posljedice u razvoju djeteta i kako ne bi došlo do otuđenosti između roditelja i djeteta.

Također, dolazimo do zaključka da porodična situacija svakako utječe na emocionalno, ali i svako drugo sazrijevanje djece. Djetetu je potrebno više ljubavi, kako od majke tako i od oca, što je prilično otežano, jer otac malo vremena provodi kod kuće.

Slučaj 3 – D.I. (6 godina)

D.I. rođena je 15. juna 2003. godine u Italiji. Trenutno živi u Italiji sa roditeljima, dok ljetno provode u Zavidovićima, kod nene i djeda, sa majkom, a otac ostaje da radi. U Italiji žive u vlastitom stanu, ona, roditelji i mlađi brat.

Otac A.I. je rođen 1974. godine, po zanimanju je građevinski tehničar i radi u jednoj građevinskoj firmi. Emotivno je jako vezan za djevojčicu, udovoljava joj u svemu i poklanja joj više pažnje nego mlađem sinu.

Majka N.I. je rođena 1983. godine, po zanimanju je frizer, a trenutno je nezaposlena te se brine o djeci. Za razliku od oca, majka je više vezana za mlađe dijete, iako i djevojčici pruža potrebnu ljubav i pažnju.

Djevojčica D.I. pohađa vrtić u Italiji, već od druge godine, te je jako društvena, lahko uspostavlja komunikaciju i sa ljudima i sa djecom, rijetko plače, pomaže drugovima u nevolji, plaši se životinja. Ljubomoru ne pokazuje, pogotovo ne prema mlađem bratu, kojeg štiti i brine se o njemu, kao i on o njoj, čak kaže da se on u vrtiću potukao sa Martinom, kako bi nju odbranio. Jako dobro čuva svoje igračke i brine se o njima, nije donijela svoju lutku, pa joj je drugarica posuđivala svoju, dok joj majka nije kupila, bila je očarana kada je dobila svoju novu lutku. Mirna je djevojčica, uvijek govori istinu, za razliku od brata, koji često zna izmanipulirati situacijom. Ne voli da dominira, više voli da sve mirno posmatra. Na nesuglasice između roditelja djevojčica rijetko odreguje, obično šuti i ne miješa se u ono što je se ne tiče. Dok boravi u Bosni, bez oca, jako često pita za njega, kada će doći, zove ga i govori da ga je poželjela, što pokazuje koliko je djevojčica vezana za njega. Majka smatra da djevojčica može kontrolirati svoje emocije što i pokazuje u određenima situacijama. Kada joj se nešto zabrani, ljuta je, ali to ne pokazuje. Što se tiče njenog emocionalnog ponašanja, majka smatra da je slična ocu, da je opuštena, mirna i da uglavnom tako i reaguje. Ovdje ima nekoliko drugarica sa kojima se igra, koje žive u blizini, a rijetko odlazi sama da se igra, jer ne poznaje dobro okolinu, dok u Italiji izađe

pred zgradu da se igra, iako je i tada nadgleda jedan od roditelja. Majka smatra da je djevojčica emocionalno zrela za polazak u školu, jer i u vrtiću nema nikakvih problema.

Na testu porodičnih odnosa djevojčica D.I. dobila je sljedeće rezultate:

SLIKA BR. 1 – Ova slika sugerira materinsku zaštitu i dječiju zavisnost od majke. Djevojčica kaže da su na slici mala seka i beba, koju seka hoće uzeti u naručje i reći joj draga. Seka voli bebu i sluša je, a otac je otišao na posao i doći će sutra kad mama napravi “hapu”. Vidimo da djevojčica nije mnogo zavisna od majke, a to što pominje seku, može da se odnosi na tete iz vrtića i na njihovu brigu o njoj.

SLIKA BR. 2 – Ova slika treba da sugerira isključivanje djeteta iz intimnosti roditelja, posebno kada je u pitanju njegova sigurnost. Ovdje djevojčica govori o neni i djedu, koji se brinu o djetetu, čuvaju ga, ali dolazi jedan čiko, kuca na vrata i nena mu otvori, on uđe da popije kafu i sjeda na stolicu. Pazi na bebu, a kada popije kafu odlazi kući sa djetetom. Djevojčica se osjeća nesigurno, jer više ne zna gdje pripada, roditeljima, neni i djedu, ili će je odvesti neko drugi, čak i ne spominje roditelje što govori da je vrlo malo uključena u njihovu intimnost.

SLIKA BR. 3a – Ova slika pokazuje odnos prema mlađem djetetu. Nena i djed čuvaju malu bebicu, a seka koja stoji, hoće da sjedne kod njih i da gleda bebu, pa će se poslije igrati sa svojim igračkama. Velika seka je malo ljubomorna, jer se niko ne brine o njoj, mama je otišla hodati, na pijacu i Nerki (drugarici), a otac je na poslu. Vidimo da se djevojčica osjeća malo zapostavljenom, jer nena i djed više pažnje pružaju njenom bratu, dok majka i nije tako često kod kuće, te se o njima brinu nena i djed.

SLIKA BR. 4. – Ova slika provocira način, učestalost i odnos prema usamljenosti. Djevojčica kaže da je to mali braco koji sjedi pred vratima, koja su zaključana, a jedino ih majka može otključati, ali kad dođe kući, jer trenutno nije kod kuće. Dječak je zločest, zato sjedi sam, a kada mama dođe, otključat će ga. Iako djevojčica ovdje govori o dječaku, vjerovatno se i ona sama osjeća usamljenom, jer mnogo govori o majci, koji nikada nije kod kuće, moguće je čak da ostavlja djecu zaključanu, jer djevojčica kaže da ih jedino majka može otključati.

SLIKA BR. 5 – Ova slika provocira mogućnost agresije i “izdaje roditelja”. Jedan čiko hoće da gleda dijete i da ga malo vidi

i primi sebi na grudi, a majka mu dozvoljava, ona voli dijete, jer ga je rodila.

SLIKA BR.6 – Ova slika provocira privlačnost “zabranjenog voća i vjerovatnoću kazne”. Dijete puže po travi, babo ga čuva, dijete jede čokoladicu, a onda babo baca u smeće ono što dijete nije pojelo, tu je i kanta za smeće. Dijete ne pokazuje strah od kazne od strane roditelja, ali zna da ostatke onoga što se pojede treba baciti u kantu za smeće, ne na travu.

SLIKA BR.7 – Ova slika provocira dječije reakcije na sukob roditelja. To su mama i babo, koji se svađaju, dijete je na stolici, jer mu mama hoće povući sto da jede, a i babo je došao sa posla pa hoće da jede. Mama i babo su se potukli, jer je babo vidio mamu kako se ljubi sa nekim momkom. Oni neće ništa uraditi djevojčici, jer je vole, a djevojčica će brzo završiti sa jelom i otići u svoju sobu. Vidimo, dakle, da djevojčica ne reaguje na njihove nesuglasice i svađe, već se samo povuče, iako roditelji mnoge probleme ne bi trebali rješavati pred djecom, pogotovo ovako ozbiljne stvari.

Tabela 3: *Indikatori emocionalno-socijalnog stanja djeteta (značenje brojeva: 1 – izraženo prisutno; 2 – značajno prisutno; 3 – prisutno; 4 – rijetko; 5 – nikako)*

Indikatori	1	2	3	4	5	Σ
1.prisutna agresija prema likovima sa slika					X	5
2. prisutna ljubomora				X		4
3. prisutno osjećanje odbačenosti		X				2
4. prisutan strah od kazne					X	5
5. opterećenost lošim odnosima roditelja		X				2
6. odsustvo pozitivnih emocija u sadržajima priča				X		4
7.prisutni sadržaji sa antisocijalnim oblicima ponašanja					X	5
UKUPNO 27/7=3.85						

Djevojčica spada u kategoriju 4 (iznad prosjeka).

Djevojčica je emocionalno zrela za polazak u školu, vjerovatno i zbog toga što pohađa vrtić, već duže vrijeme, iako bi

roditelji trebali, posebno majka, posvetiti više pažnje djevojčici, koja se osjeća zapostavljenom i odbačenom, jer svi više pažnje pružaju mlađem bratu. Djevojčica potiskuje svoje emocije kada su odnosi roditelja u pitanju, jer vjerovatno ne zna kako da se suoči sa tim, a to može da utječe na razvoj njene ličnosti.

Slučaj 4 – E.DŽ. (6 godina)

E.DŽ. rođen je 10. aprila 2003. godine u Zavidovićima. Živi sa majkom i sestrom u iznajmljenom stanu, jer su mu roditelji razvedeni.

Otac je rođen 1971. godine, po zanimanju je varilac, trenutno je nezaposlen, ne brine se o djeci niti ih kad posjećuje. Nezainteresiran je za njih, a do razvoda je došlo zbog toga što je otac tukao i djecu i njihovu majku.

Majka je rođena 1979. godine, završila je samo osnovnu školu, nezaposlena je, iako čuva jednu stariju osobu, kako bi mogla pružiti djeci bar ono najosnovnije.

Dječak je mlađe djeteta, nije pohađao predškolske ustanove, jer mu majka to nije mogla pružiti. Jako je osjetljiv, povučen, plaši se stranaca, posebno muškaraca, razdražljiv je, teško uspostavlja interakciju sa drugom djecom, kao i sa odraslima. Često ima nemirne snove, budi se u strahu, ne voli puno da jede, majka ga čak mora prisiljavati da jede. Nije ljubomoran, samo kaže da bi volio da ima život kao njegovi drugovi, da ga otac voli, te je zbog toga često tužan. Poslušan je, posebno prema majci, ali i djedu i neni kod kojih često odlazi, jer je još uvijek vezan za mjesto gdje je ranije živio. Ne voli da dominira, za razliku od starije sestre, koja mora biti glavna u svemu. Nije agresivan, iako se često zna potući sa svojom sestrom, ali majka kaže da je to uobičajeno za svu djecu. Majka je primijetila da je dječak veoma osjetljiv, da primijeti tugu na njenom licu i da i on odmah postane tužan, čak počne i plakati, međutim kako su otišli od oca i nema više tih užasnih svađa, dječak se popravlja te je majka primijetila da je dječak manje tužan, da se više smije i raduje. S obzirom na činjenicu da je dječaku grad još uvijek nepoznata sredina, boji se izaći sam vani da se igra sa svojim vršnjacima, a pogotovo da ode sam u trgovinu ili nešto slično, te je uvijek sa starijom sestrom ili majkom. Majka nije primijetila nikakve negativne emocije kod djeteta, mada bi voljela da je dječak malo više opušteniji i da je sretniji. Smatra da još uvijek nije u stanju da kontrolira svoje emocije, ali bolje je da ih

ispoljava nego da ih zadrži u sebi, te misli da će mu prilagođavanje školi biti malo teže, ali da će ipak sve biti uredu.

Na testu porodičnih odnosa dječak E.DŽ. dobio je sljedeće rezultate:

SLIKA BR. 1 – Ova slika sugerira materinsku zaštitu i dječiju zavisnost od majke. Dječak kaže da je to dobra majka koja ljulja svog dječaka, kako bi ga uspavala, da on lijepo sanja, a ona će biti tu da pazi na njega. Na pitanje gdje je otac, dječak kaže, bolje što nije tu, jer tada dječak ne bi mogao spavati, budući da bi on vikao na njegovu mamu. Dakle, jasno nam je koliko je dječak vezan za majku, a koliko se plaši oca i drago mu je što više ne živi sa njim, jer ne bi mogao mirno spavati.

SLIKA BR. 2 – Ova slika treba da sugerira isključivanje djeteta iz intimnosti roditelja, posebno kada je u pitanju njegova sigurnost. Dijete sjedi na podu i igra se, jer mu je tu najljepše, a to mu je i omiljeno mjesto. Roditelji ne vole dječaka, jer im nije u krilu, ali došao je daidža da ga vidi, jer ga je poželio, iako dječak ne voli svog daidžu. Dakle, dječaku je ljepše kada je sam nego kada su mu roditelji skupa, jer se tada osjeća nesigurnim. Kaže da ne voli daidžu, to je možda zbog toga što ga podsjeća na oca, pa se plaši da će se i on ponašati na isti način kao njegov otac.

SLIKA BR. 3b – Ova slika treba da pokaže odnos prema mlađem djetetu. Dječak koji stoji sam razmišlja o radosti, jer ima brata, iako je ljubomoran jer njega majka više voli. Dječak ne pominje oca, što opet govori da ga on pokušava isključiti iz svog života. Dakle, dječak bi volio da ima brata, ali u isto vrijeme bio bi ljubomoran na njega, jer se boji da će mu oduzeti majku.

SLIKA BR. 4. – Ova slika provocira način, učestalost i odnos prema usamljenosti. Dječak je sam i tužan, jer mu nema nikoga kod kuće, čeka majku da dođe od tete i sestru da dođe iz škole, pa će otići da se igra sa sestrom. Primijeti se da je dječak usamljen, da bi volio da neko sa njim provodi više vremena, ali možda će škola i druženje sa vršnjacima promijeniti njegov odnos prema usamljenosti, te se neće više tako osjećati.

SLIKA BR. 5 – Ova slika provocira mogućnost agresije i “izdaje roditelja”. Majka je uzela svoje dijete kako bi pobjegla sa njim od čovjeka koji ih želi povrijediti, ali kada dječak poraste on će istući tog čovjeka. Nesvjesno, dječak želi da se suprostavi ocu, da odbrani sebe i svoju majku, te je potrebno pričati sa djetetom ne bi razvilo agresivnost prema ocu, pa bi moglo doći do neželjenih posljedica.

SLIKA BR.6 – Ova slika provocira privlačnost “zabranjenog voća i vjerovatnoću kazne”. Dječak se izgubio, ne zna gdje je, a prilazi mu nepoznati čovjek, koji mu želi nauditi, majka ga traži, ali ga ne može naći i zabrinuta je, ali će ipak spasiti dijete. Dječak se boji stranaca, posebno muškaraca, boji se kazne, jedino ima povjerenje u majku.

SLIKA BR.7 – Ova slika provocira dječije reakcije na sukob roditelja. Roditelji se stalno svađaju, a dječak samo sluša i plaši se šta će otac uraditi njegovoj majci. Ovdje nije potrebno komentirati, da je dječak živio i još živi sa velikim traumama koje mogu uveliko utjecati na njegov psihički razvoj.

Tabela 4: *Indikatori emocionalno-socijalnog stanja djeteta (značenje brojeva: 1 – izraženo prisutno; 2 – značajno prisutno; 3 – prisutno; 4 – rijetko; 5 – nikako)*

Indikatori	1	2	3	4	5	Σ
1. prisutna agresija prema likovima sa slika			X			3
2. prisutna ljubomora			X			3
3. prisutno osjećanje odbačenosti		X				2
4. prisutan strah od kazne		X				2
5. opterećenost lošim odnosima roditelja	X					1
6. odsustvo pozitivnih emocija u sadržajima priča			X			3
7. prisutni sadržaji sa antisocijalnim oblicima ponašanja			X			3
UKUPNO 17/7=2.42						

Dječak E.DŽ. spada u kategoriju 2 (nešto ispod prosjeka)

Iz svega možemo zaključiti da je porodična situacija u velikoj mjeri utjecala na emocionalno sazrijevanje i ponašanje dječaka. Nedostaje mu pozitivna identifikacija sa ocem, počeo je da mrzi muškarce, izgubio je povjerenje u njih te se plaši odnosa sa njima. Dječak bi mogao imati poteškoća u školi, sa svojim vršnjacima, ali i sa učiteljem, jer postoji mogućnost da i u učitelju vidi opasnost i sliku oca. Potrebno je upoznati učitelja sa porodičnom situacijom, te sa osobinama djeteta, kako bi pronašao pravi način da mu pristupi, što neće biti nimalo jednostavno.

Slučaj 5 – A.M. (6 godina)

Dječak A.M. rođen je 24. maja 2003. godine u Zavidovićima. Živi u porodičnoj kući sa majkom i starijim bratom i sestrom, otac je poginuo prije godinu dana u saobraćajnoj nesreći.

Majka je rođena 1967. godine, po zanimanju je trgovac i radi u trgovačkoj radnji. Brat je najstarije djetete, završio srednju školu, upisao fakultet, dok sestra još ide u srednju školu. Dok majka radi o djetetu se brinu brat ili sestra, a ako su oni u školi, onda ga pričuva nena.

Dječak je stidljiv i povučen, posebno nakon smrti oca, jer je bio vezan za njega, te često plače i pita za njega, iako je majka primijetila da je u posljednje vrijeme puno privržen starijem sinu, moguće da u njemu nalazi kompenzaciju za oca. Ljubomoran je ako druga djeca imaju nešto što on nema, te mu se to odmah mora nabaviti, jer je jako tvrdoglav i ne razumije kada mu se kaže ne može. Često zna iznenaditi svojom agresivnošću, a posebno je agresivan prema sestri sa kojom se jako loše slaže, ponekad je zna tući govoreći da je on nindža Leonardo, što je pokupio sa crtića koje gleda jako puno. Dobro čuva svoje stvari, posebno igračke, kaže da jedva čeka da pođe u školu da ima svoje knjige koje će čuvati od druge djece i neće im dati. Dječak ima određeni broj drugova sa kojima se stalno igra, a ostali ga ne zanimaju, pa kada neko od njegovih drugova odlazi da se igra sa drugom djecom, on bude jako ljut. Majka se nada da neće biti nikakvih poteškoća u školi, mada se boji, jer je dječak jako razmažen i sve mu je dozvoljeno, te nije navikao na kontrolu.

Na testu porodičnih odnosa A.M. dobio je sljedeće rezultate, iako je bio jako stidljiv, povučen te je jedva sastavljao i po jednu rečenicu:

SLIKA BR. 1 – Ova slika sugerira materinsku zaštitu i dječiju zavisnost od majke. Dječak hoće da spava i onda ga njegova sestra ljulja i pjeva mu uspavanku. On ne zavisi mnogo od majke, možda što ne provodi mnogo vremena sa njom, pa se više oslanja na sestru.

SLIKA BR. 2 – Ova slika treba da sugerira isključivanje djeteta iz intimnosti roditelja, posebno kada je u pitanju njegova sigurnost. Majka sjedi sa nekim strancem, a dječakov brat dolazi po njega i oni odlaze da se igraju fudbala. Dječak je sigurniji sa bratom, u njemu vidi zamjenu za oca.

SLIKA BR. 3b – Ova slika treba da pokaže odnos prema mlađem djetetu. Ovdje je dječak rekao: “Da moj babo nije umro i ja bih imao malog bracu!” Dječaku otac vidno fali, volio bi da je on živ, jer bi tako mogao da ima i malog brata, sa kojim bi vjerovatno imao i dobar odnos.

SLIKA BR. 4. – Ova slika provocira način, učestalost i odnos prema usamljenosti. Svi su otišli i ostavili dječaka samog, on sad mora spavati dok mu mama dođe i donese čokoladicu. Dječak je navikao na samoću, izdrži to, jer zna da će poslije dobiti nagradu.

SLIKA BR. 5 – Ova slika provocira mogućnost agresije i “izdaje roditelja”. Otac trči da uzme svoje dijete od majke, jer ga je poželio i želi da ga poljubi Ovdje dječak opet pokazuje koliko mu fali otac, koliko bi volio da ga poljubi i da bude sa njim.

SLIKA BR.6 – Ova slika provocira privlačnost “zabranjenog voća i vjerovatnoću kazne”. Ovdje dječak kaže da on tako tuče sestru kad bude nindža Leonardo, jer ga ona ne sluša. Dječak se, dakle, ne boji kazne od drugih, samo želi da on kažnjava druge.

Tabela 5: *Indikatori emocionalno-socijalnog stanja djeteta (značenje brojeva: 1 – izraženo prisutno; 2 – značajno prisutno; 3 – prisutno; 4 – rijetko; 5 – nikako)*

Indikatori	1	2	3	4	5	Σ
1. prisutna agresija prema likovima sa slika			X			3
2. prisutna ljubomora			X			3
3. prisutno osjećanje odbačenosti				X		4
4. prisutan strah od kazne				X		4
5. opterećenost lošim odnosima roditelja					X	5
6. odsustvo pozitivnih emocija u sadržajima priča			X			3
7. prisutni sadržaji sa antisocijalnim oblicima ponašanja			X			3
UKUPNO 25/7=3.57						

SLIKA BR.7 – Ova slika provocira dječije reakcije na sukob roditelja. Majka i otac pričaju kako će kupiti dječaku bicikl, ali ne žele da on čuje, pa to skrivaju od njega. Prvi put dječak zajedno pominje oca i majku, što je vjerovatno njegova želja, da budu

zajedno i da njemu nešto kupuju. Vidi se da je dječakova porodica bila zdrava, sa dobrim međusobnim odnosima. Zbog toga je dječaku gubitak oca velika promjena na koju se još navikava, dobro je da ima starijeg brata koji mu sad služi kao uzor za identifikaciju, te će tako lakše prevazići probleme i gubitak oca.

Dječak A.M. spada u kategoriju 3 (prosječno).

Dječak teško uspostavlja komunikaciju sa strancima, povučen je i otvoren samo prema svojim najbližim, što mu može predstavljati poteškoće u školi, s obzirom i na to da nema puno drugova i da bira sa kim će se družiti, ali pokušava i da drugima naređuje sa kim će se družiti. Nedostaje mu identifikacija sa ocem, kao i sklad u porodici koji je bio prije smrti oca.

ZAKLJUČAK

Nakon analize dobijenih podataka, možemo reći da je naša glavna hipoteza potvrđena, te da stabilna porodična kohezija i dinamika povoljno utječu na emocionalno sazrijevanje djece i njihovo pripremanje za školovanje i život općenito.

Djeca koja imaju stabilnu porodičnu situaciju, koja žive sa oba roditelja, koji im pružaju svu potrebnu ljubav, pažnju i brigu su emocionalno zrelija za početak školovanja, čime je potvrđena naša druga podhipoteza, ali i četvrta, jer emocionalno zrelija djeca brže i lakše uspostavljaju dobre socijalne odnose. Djeca koja žive odvojeno od jednog roditelja (u ovom radu to je uglavnom bio otac), bilo zbog posla, razvoda ili smrti roditelja češće imaju problema u emocionalnom sazrijevanju i uspostavljanju dobrih socijalnih odnosa. Ipak, najteža situacija je kod one djece čiji su se roditelji razveli, pogotovo, ako je u porodici vladao totalni kaos i ako je bilo agresivnosti prema djeci i majci. Dakle, razvod roditelja često ostavlja negativne posljedice po emocionalni razvoj djece. Smrt jednog od roditelja, također, može kod djece izazvati velike traume, ali i strah od gubitka ostalih voljenih osoba, te sa takvom djecom treba pričati, davati im do znanja da su voljeni, da neće nikoga izgubiti, jer u tim godinama oni još ne shvaćaju da je smrt nešto što ne možemo izbjeći.

Procjena emocionalne zrelosti djece za polazak u školu je od velike važnosti za početak osnovnog školovanja, kako za roditelje tako i za učitelje koji će sutra raditi sa tom djecom, pa je bolje da ih što više poznaju, kao i načine njihovog reagiranja u određenim situacijama. Pomoću emocionalne procjene zrelosti djece za

početak školovanja, mi možemo uočiti poteškoće u emocionalnom razvoju djece, te shodno tome pružiti im odgovarajuću pomoć i podršku, ali isto tako i onima koji su dovoljno emocionalno zreli pomoći im da njihov emocionalni razvoj i dalje ostane zdrav.

LITERATURA

- Čardašić, M. (1956). *Pripremanje deteta za polazak u školu*. Beograd: Izdavačko preduzeće "Rad".
- Ćatić, R. (2005). *Osnovi porodične pedagogije*. Zenica.
- Ćatić, R. & Ramić, O. (1998). *Osnovnoškolska pedagogija*. Zenica: Pedagoška akademija.
- Čehić, E. (1997). *Indikatori zrelosti djeteta za polazak u školu*. Sarajevo: Psihoteka – nauka i nastava.
- Furlan, I. (1985). *Čovjekov psihički razvoj*. Zagreb: Školska knjiga.
- Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Herlok, E.B. (1956). *Razvoj deteta*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika socijalističke Republike Srbije.
- Jurić, V. (1977). *Metodika rada školskog pedagoga-psihologa*. Zagreb: Pedagoško književni zbor.
- Oatley, K. & Jenkins, J.M. (2003). *Razumijevanje emocija*. Zagreb: Naklada Slap "Jastrebarsko".
- Pedagoška enciklopedija I i II (1989). Grupa autora.
- Selimović, E. (2001). *Osnovi razvojne i pedagoške psihologije*. Mostar: Univerzitet "Džemal Bijedić".
- Šehović, M. (2005). *Osnovi opće, razvojne i pedagoške psihologije*. Mostar: Univerzitet "Džemal Bijedić".

Summary

The basic purpose and aim of this paper is to determine the emotional maturity of the children who are starting the school, as well as to determine the impact of the family relations on the children's emotional maturity. In accordance with that, the testing of five six-year children, i.e. the children who are starting the school was done.

During the testing, family relation test was used. This test determines child's emotional difficulties, if the child has one of them, as well as the family relations themselves, i.e. the relations between parents, and their impact on the child's emotional ability.

Already prepared questionnaire for parents was also used, as well as the observation of the children. The emotional maturity is important factor of child's readiness for school which should be paid more attention than it is done today.